

LUDOVÍT ŠTŪR*

A forradalom veresége után két évvel Weimarban egy könyv jelent meg, melynek címe : „Németországi, magyarországi és ausztriai utazás az 1848—49-es események idején”. A könyvben Blaze de Bury báróné azokat a tapasztalatait és benyomásait írja le, melyeket a forradalmi viharok alatt közép- és kelet-európai országokban való utazásai alkalmával szerzett. A könyv szerzője nem volt a nemzetek szabadságának barátja, tisztelte a trónt, csodálta a Habsburg-Lotharingiai udvari életet s gyűlölettel gondolt a forradalomra. Mégis a könyvnek vannak olyan helyei, amelyek érdekességükkel és autenticitásukkal rám különösen hatottak, közelről világítják meg a kort, nem egyszer jobban, mint a képes beszéd vagy némely történelmi műnek a felállított rendszere. A szerző francia nemesi születése az indoka annak a lenéző álláspontnak és állobjektivitásnak, mellyel érdekes ítéleteket mondott ki, s amelyek — bár távoli összefüggésben — a mai est tárgyát is megvilágítják.

A francia bárónő könyvében a magyarokat és szlávokat olyan népeknek nevezi, akik „egymás mellett élnek anélkül, hogy egymásba olvadnának, viszont az ellentét közöttük lépten-nyomon megnyilvánul. Mind a két nép hasonlít egymáshoz abban, hogy mind a szlávok, mind a magyarok barbárok”.¹ A trónhoz közel álló szerző tulajdonképpen semmi mást nem mond, mint amit a Habsburg-udvar és mágnások politikája a dunamenti nemzetek és nemzetiségek tekintetében lényegében ősidőktől fogva tartalmazott. De a „barbár” elnevezés ellenére a dunamenti nemzetek és a nemzetiségek elemzésénél a monarchista szerző nem tudta elhallgatni azon tulajdonságokat és jellemvonásokat, melyek a „barbárok” erényei voltak, azok is maradtak, az 1848—49-es forradalmi években legnagyobb dicsőségükre szolgáltak s amelyek ma is elismerést követelnek.

„Az igazi magyar — írja a könyv — semmit sem ismer el abból, amit szilárd elvnek neveznek, s az erkölcsiségről és a dolgok igazságos elrendezéséről való felfogása teljesen eltérő az ezen fogalmak más országokban való értelmezésétől. Ösztönszerűen istentelen s a keresztény vallás isteni igazságaival szemben ellenszegülést mutat ; mondhatni, hogy bennük akadályát látja a feltétlen szabadság elérhetésének, amelyre törekszik s amelynek szeretetét őseitől örökölte.”² Ezen sajátságokból kiindulva a szerző elveti a forradalmat, melynek mozgótereje szerinte és a történelmi igazság szerint is — „a forradalmárok gyűlölete volt a kiváltságosok privilégiumai, minden gazdagság ellen és Kossuthnál is érezhető — akiben a tulajdonságok megtestesülését látja — az osztrák uralom elleni engesztelhetetlen gyűlölet”.³

Még a „barbár” szlávokról szólva sem tudta a szerző azon tulajdonságokat elhallgatni, melyek a nemzeti mozgalmak kiváló demokrata személyiségei műveiben és tevékenységében mutatkoztak a múlt század első felében : „A szlávokban erő és ifjúság van, de mindenekelőtt nemes lélek, ami az ifjú erő elválaszthatatlan velejárója. Az igazság iránti természetes ösztön védi őket a rossz, a gonoszság és hamisság ellen . . . Őseiktől örökölték a minden szépért való lángoló lelkesedésüket.”⁴ Ezen megfigyelések és vélemények mögött nem nehéz észrevenni a szerző gyűlöletét a forradalom iránt, mely abban az ítéletben nyilvánul meg, hogy „a magyarság mint nép akadályozza a civilizációt”, de látni kell a reális értékek kiemelését is, melyek

* Előadás a budapesti Csehszlovák Kultúra emlékünnepején a szlovák író halálának 100. évfordulója alkalmából.

¹ Reise durch Deutschland, Oesterreich und Ungarn während der Ereignisse von 1848 und 1849 von der Baronin Blaze de Bury, aus dem Französischen frei übertragen von L. von Alvensleben. Weimar, 1851. 236. l.

² Im., 229. l.

³ Im., 247. l.

⁴ Im., 236. l.

nemzeteink forradalmárainak nemzetébresztő vágyait, gondolatait és érzelmeit jellemzik, melyekkel népüket feudális álmukból ébresztik és harcra lelkesítik a dolgok örök isteni igazsága szerint való elrendezése ellen a feltétlen szabadság és az igaz emberi haladásért.

Azok a nemzetek, amelyek évszázadok óta emberi testekkel vetettek gátat és közösen ontott vérükkel védelmezték az európai civilizációt a keletről és a félhold országából jövő vad törzsek hadjáratai ellen, melyek a XIX. században az európai kultúrának olyan személyiségeket adtak, mint Csokonai, Kölcsey, Arany, Vörösmarty, Petőfi, Kossuth; Kollár, Hollý, Šafárik, Chalupka, Sládkovič, Král' és Štúr, az ilyen nemzetek már Blaze de Bury bárónó utazgatásai idejében sem voltak barbárok. Vágyaik, gondolataik és érzelmeik tartalma, ahogy ezek nemzeti kultúránk kincsében megnyilvánulnak, valóban a feltétlen szabadság, az igazság és a szépség iránti természetes ösztön. A nemzeteink fejlődésében rejlő különbségek és ellentmondások ellenére éppen ezek az értékek azok, melyek összefűzik őket, s melyek dicsőségesen nyilvánultak meg a múlt századbeli magyar és szlovák nemzeti mozgalmak kiváló íróinak irodalmi műveiben, amelyeknek ezt az estét is szenteljük.

*

A múltunkról szóló történeti művek írói eléggé rámutattak azokra a körülményekre, amelyek az 1848—49-es forradalmi év tragikus ellentmondásaihoz vezettek, kifejezően mutatták meg — a nacionalista történelemszemlélettel ellentétben —, hogy a magyar nemzeti mozgalom és szlovák nemzeti megmozdulás képviselőinek céljai tartalmukban azonosak voltak. Érdekeik mégis kereszteződtek. „Miért történt ez így, — kérdi Révai József, akinek a múlt század eseményeit tárgyaló munkáit a szlovák kultúra dolgozó tisztelik és szeretettel fordulnak hozzá. — Ki felelős ezért a tragédiáért? Bizonyos, hogy a magyar nép és szláv népek 48-as szembekerülésének mélyenfekvő okai voltak, nem holmi faji szembenállás értelmében, hanem abban az értelemben, hogy ezek az okok e nemzetek különböző történelmi fejlődésében gyökereztek. Ezek az okok vezettek arra, hogy a szláv népek nemzeti törekvéseiben küzdve az őket elnyomó, de akkor az európai haladás oldalán harcoló magyarsággal, odasodródtak a reakció oldalára.”⁵ A tragédia képe és a tragikum érzelmei, melyek az említett drámai időszak retrospektívájához fűződnek, sok íróat serkentettek arra, hogy az 1848—49-es forradalmi évek eseményeit megmagyarázni igyekezzenek. Most nem azokról van szó, akik a nacionalista szempontok alkalmazásával akarták a felelősséget egyik vagy másik félre hárítani. Elsősorban arra a drámai jelenségre gondolunk, hogy kiváló képességű, lánglelkű és művészi erejű személyiségek, akik az európai műveltség színvonalára emelkedtek és felismerték nemzeteik nyomorult helyzetének okait, mégis egymással szembenálló táborba kerültek, habár tevékenységük és műveik humanista és haladó tartalma logikusan szövetséget eredményezhetett volna. Ma már tudjuk, hogy a magyar márciusi ifjúság és a Ludovít Štúr körül tömörülő szlovák értelmiség azonos ideálja és vágyai az uralkodó osztályok — melyek között a harc megindult — érdekei áttörhetetlen válaszfalába ütköztek; hogy ugyanabba az akadályba ütköztek a magyar és szlovák nép közös érdekei is, ahogyan ezt a korabeli irodalom is bizonyítja, ahogy ezt nemzeteink lángelméi élethűen kifejezték. Szabad nemzeteink mai közös céljainak magaslatáról világosan látjuk a közös vonásokat, annál világosabban, minél jobban tudatára ébredünk azon okoknak, melyek miatt egy egész évszázadot kellett várunk és küzdenünk, míg ezek a közös vonások együttélésünk törvényévé lettek.

Kossuth száműzetése alatt írt gondolatai és megállapításai olvasásakor lehetetlen megfedelkednünk a Révai által emlegetett tragikum érzéséről. De a tragikumnak ez az érzése nem csak őt, hanem Štúrt is eltöltötte, aki ugyanúgy, mint Kossuth, ugyanazon a pozsonyi országgyűlésen Kossuth támogatásával harcolt a feudális kiváltságok ellen, országának gazdasági

⁵ Révai József: Marxizmus, népiesség, magyarság. Budapest, 1949. 202. 1.

és kulturális színvonala felemeléséért Magyarország keretei között. „Ezelőtt habár magyar járom alatt is, mégis volt valamilyen életünk és kapcsolatunk — írja Štúr 1851. január 23-án az orosz szlavistához, Izmail Szreznjevskijhez írt levelében, abban az időben, amikor a császári rendőrség leste minden lépését — de most német drill alatt, semmink sincs, elvesztet-tek vagyunk, tespedünk. Fájdalmas, de való tény. A németek a győztes harc után nemzeti egyenjogúságot ígértek, a magyarok verve, de az egyenjogúság gúny tárgyává lett. Az azelett uralkodó magyar nyelv helyett most minden nyelv egyenrangú nálunk, csak a szlovák nem, amelyet az élet legalsó rétegeibe számúztek. A szlovák férfiak a kormányból ki vannak rekesztve, megalázottak, üldözöttek . . . , nevetség a bérük — s mind ehhez tedd még hozzá a harcokban agyonfáradt, a mai állapot miatt hallatlanul elkéseredett, szárnyaszegett szellemet s megkapod Szlovákia képét. A nép panaszkodik a nagy adók és egyéb terhek miatt, szóval állapotunk keserves.”⁶ Az önkéntes katonai alakulatok vezetője, Jozef Miloslav Hurban is a helyzet felismerésének keserű szavait írta az osztrák birodalom nemzeti sorsára való visszaemlékezésében : „Ez az igazi háború, nem is a rebellis magyarok, hanem a szíavok ellen. A szerbekre a románokat uszítják, bennünket a csehek ellen, a cseheket körülfozták, Rukavina fojtogatja a szerbet, aki oly nagy szolgálatokat tett a Habsburg-háznak és az elmagyarosított komisszáriusok fojtogatják a szlovákokat, akik már annyit szenvedtek. Horvátországban mindkét nép és egyház között elhintik a viszálykodás magvát. Úgy látszik, itt a : divide et impera! elv virágzik. Hát divide, mint divide, de a másik közmondás : Inter duos litigantes tertius gaudet haeres!”⁷ A sikertelenség tragikumuma fölött való érzésből, a szárnyaszegett forradalmi lendület érzéséből erednek Ján Paláriknak — a forradalom utáni évek ifjabb generációja tagjának — gondolatai, aki lelkesedéssel kommentálta Eötvös József író cikkét, amely a Pester Lloydban jelent meg Magyarország nemzeteinek egyenjogúságáról : „Feltűnő a hasonlóság nemzeti történelemben, körülményekben, irányban, szükségletekben és igyekezetekben! Úgy látszik, mintha a történelem, azaz a gondviselés időt és alkalmat adna azon hibák kijavítására, melyeket a magyarok s a magyarországi szíavok 1848-ban saját kárukra (bárcsak okulásukra is!) elkövettek . . . Erősebb, ne gondold, hogy a gyöngébbre nincs szükséged, vagy hogy nem árthat neked, te csak légy igazságos hozzá. Gyöngébb, az erősebbtől ne félj, ha látod, hogy nála az igazság és a törvény uralkodik. Adja isten, hogy az igazságosság e szilárd alapján épüljön a mi közös magyar hazánk békéje és jóléte.”⁸ Szabad nemzeteink közös céljainak magaslatáról és a történelmi fejlődés s annak törvényszerűségei ismeretének birtokában tudjuk, hogy a forradalmi pátosz, a szabadság utáni őszinte vágy, az egyenlőség eszméjében való hit s a tiszta hazafiság, mely nemzeteink legkiválóbb képviselőinek műveiből sugárzik, a múlt század végén nem valósulhatott meg, az uralkodó osztályok és rétegek nacionalizmusán nem tudott felülemelkedni s ezért elsősorban csak gondolat maradt, költői látomás a nemzetek tavaszáról, pamflet a zsarnokok ellen s azon világ drámaiban, melyekbe a szerzők afölötti búslakodásaikat öntötték, hogy a társadalmi fejlődés nem viszi hazájukat annyira előre, ahogy ők szeretnék s ahogy azt nemzetük érdekei szükségessé tennék. A történelem színpadára új osztálynak kellett lépnie, melytől idegen a másik fölé való helyezkedésnek gondolata, mely megvalósíthatta mindazt, ami valamikor csak költői álom volt, habár forradalmi tett akart lenni. Csak ez az osztály tudta keserű tapasztalatok és tragikus tévedések után a feltétlen szabadságot, a dolgok igazságos elrendezését, az erőt és ifjúságot, az igazság és szépség iránti természetes ösztönt életbeléptetni — mindazt, amit a francia bárónő nemzeteink jellemében észrevett, ami a mi kultúrnemzeteink haladó irodalmának alapvető jellemvonása a XIX. században.

⁶ Ludovít Štúr : Listy (Levelek). Bratislava. II. kötet. (Kézirat.)

⁷ J. M. Hurban : Rozpomienky (Emlékezések). Slovenské pohľady, 1887. 2. sz.

⁸ Ján Palárik : Za reč a práva ľudu (A nép nyelvért és jogaiért). Bratislava, 1956. 40. l.

Megtanultuk, hogy a nemzetiség elve történelmi szükségszerűség, hogy a marxisták teljesen elismerik a nemzeti mozgalmak történelmi jogosultságát, melyekben a nemzetiségek felébrednek feudális álmaikból, szigorúan megkülönböztetik egymástól mindazt, ami a nemzeti mozgalmakban haladó és hogy ennek a haladó vonásnak a hangsúlyozása és kiemelése összeegyeztethetetlen a nacionalizmussal s annak védelmével. Ha a jelenkorban a szabad szlovák nép büszkén vallja magáénak Ludovít Štúr s kiváló munkatársai egész nemzedékét, akikre az a feladat hárult, hogy népüket a feudális elmaradottságból felébressze, ennek semmi köze sincs a szlovák burzsoázia nacionalizmusához, mely a szlovák nép feletti uralmának hosszú évtizedein át a Štúr-generáció programjának még töredékét sem tudta megvalósítani és joggalanelen igyekezett művét kisajátítani.

Ludovít Štúr, a vidéki tanító gyermeke, európai színvonalú műveltséget elért fia, Hegel filozófiáját vallotta magáénak, ismerte a francia utópisták tanait s az európai nemzetek irodalmát. Mint a pozsonyi liceum tanára különösen tehetséges férfiak egész generációját tudta maga köré gyűjteni, forradalmi gondolataival lelkesítette és a nemzetébresztő munka formáin túlmenően — melyekkel elődjei, Fándly, Bernolák, Kollár tűntek ki — konkrét szervezési tevékenységre tanította őket. Ennek a célját az 1847. november 17-i országgyűlési beszédének bevezető mondatában így fejezte ki: „Mi a szabadságot akarjuk, ez a mi célunk és szent törekvésünk.”

Štúr a szabadságot nem elvontan képzelte el. A szlovák nép helyzetének az észak-németországi étellel — ahol tanult — való összehasonlítása megmutatta neki a gazdasági és kulturális fejlődés lehetőségeit, abban az esetben, ha a feudális rendet megdöntik. Ezért Štúr küzdelme a szabadságért egybeolvadt a feudalizmus elleni küzdelemmel. Štúr a Werbőczy kódexében „misera plebs contribuens”-nek nevezett szlovák nép nyomora főokát a feudalizmusban látta. Ebben látta a nemzetiségi elnyomás okát is. A nemzet jogaiért, a nemzet kultúrája felemeléséért vívott harca — itt főleg tevékenységének kezdeti időszakára gondolunk — nem viseli magán kifejezetten a nacionalizmus bélyegét. Štúr és generációja világnézetének fejlődését a lengyel forradalmárok praxisa és demokratikus gondolatai befolyásolták, az írók és költők közül Puskin, Miczkiewicz, Herder, kortársai közül a cseh nemzeti mozgalom demokrata képviselői, Karel Havlíček Borovský, Karel Sabina és Jozef Václav Frič, akivel erős baráti kötelékek fűzték össze. Azonban a növekvő és erősödő magyar nemzeti mozgalom hatásáról sem szabad megfeledkeznünk, melyhez pozitív vagy negatív tevékenysége közvetlenül kapcsolódott. 1843-ban Lipsesében kiadott első polemikus írásában (Die Klagen und Beschwerden der Slawen . . .) ezt írja: „A mi részünkről örömet vált ki a magyar nemzet, barátaink, polgártársaink szellemi ébredése, akikkel eddig közösen viseltük a keserű megpróbáltatásokat s éltük a boldog idöket is, akikkel együtt nem egyszer vérünk hullásával öntöztük apáink földjét a rabló barbár áradattal szemben vívott harcainkban s a jövőendő útján szerencsét kívánunk nekik . . .”⁹ Štúr reményei és vágyainak megvalósulása, országának a felemelése a provinciális elmaradottságból, nyomorult népének a felszabadítása az úri önkénytől való függés alól a gazdasági haladás lehetőségétől függött, mely az elmaradott jezsuitáktól, rendőrhivatalnokoktól s a császári katonaság kohorszeitől körülzárt osztrák birodalomban csak nehezen tudott utat törni magának.

Mint a császári politika és a hazai feudálisok által kétszeresen elnyomott nemzet tagja közelebb állt Széchenyihez, mint Kossuthhoz, mivel az ország ökonomiai színvonalának felemelésére irányuló programjában — amint ezt Révai József is helyesen állapította meg — nem volt meg a középnemesség kuruc radikalizmusa, mely ellenzéki és később lázadó arcát Bécs felé, úri arcát pedig a nem magyar nemzetiségek felé fordította. Ő is annak az optikai csalódásnak esett áldozatul, hogy a dolgokat meg lehet azon osztály növekvő nacionalizmusára

⁹ Ludovít Štúr: Žaloby a ponosy Slovákov (A szlovákok sérelmei és panaszai). Martin, 1946, 14. l.

való tekintet nélkül is oldani, amely hivatva volt Magyarországot a polgári haladás útjára vezetni, de amelyet a fejletlen történelmi viszonyok következtében a feudalizmus erős béklyói korlátoztak. Az általa alapított Szlovák Nemzeti Újság hasábjain — melynek megjelenését az ország magasabb helyein örömtüzek gyújtásával üdvözölték a szlovák hazafiak — megjelent cikkei egyikében ezt írja : „Amiről pár évvel ezelőtt nálunk még csak beszéltek, aminek hazánkban való megvalósulásában nagyon kételkedtek, az már megvalósult : a gőzhajók már több éve szelik királyi Dunánk hullámain, a vasúthálózat is mind sűrűbbé lesz hazánkban, gyárakat építenek, a törvényhozás szüntelenül az ország összes lakói helyzetének javítását fontolgatja, a műveltség fokozatosan behatol az alacsonyabb osztályok közé is stb. Vissza nincs út, haladni kell!”¹⁰

A reformkorszak által serkentett remények, melyek a szlovák értelmiség köreiben is a nemzeti öntudat érzését váltották ki, szükségszerűen a magyarországi nemesi réteg nacionalizmusába ütköztek. Ezt a réteget nem elégíthette ki Széchenyi arisztokratikus ökonomizmus, amely nem vette figyelembe a nemzetiségi és állami önrendelkezés tendenciáit. Az érdekeknek ez az egymásba ütközése Štúr, aki a 40-es években már a szlovák élet vezető személyisége volt, a politikai prakszisban olyan hasonló módszerek elsajátítására kényszerítette, mint amilyenekkel Kossuth Lajos igyekezett saját nemzete sorai között a Habsburg-ellenes ellenzék szánára támaszt találni. Ezt a rokonvonást az akkor Magyarország keretében élő Szlovákia helyzetéből eredő ellentmondások ellenére Jozef Miloslav Hurban is megállapította, aki keserűen vádolta Kossuthot s mégsem hallgathatta el a sajnálkozását afölött, hogy fegyverek éle egymás ellen fordult : „És ha Kossuth magasra szegezte tekintetét a viharos, nehéz mennydörgésektől telített nyugati égre, — írja Hurban — különösen a francia megrázkódtatások idején, ahol már Lajos Fülöp trónja is lángot kapott, Štúr annál mélyebbre hatolt a hazai szükségletek tengerében, az adózó nép helyzetébe és sürgette ugyanazt, nevezetesen az úrbéri kötelezettségek alóli felszabadítást minél előbb és minél kisebb áron. Ah, milyen közel álltak egymáshoz Kossuth és Štúr.”¹¹ A cseh radikális demokrata Jozef Václav Frič, aki még Hurban önkénteseinek a magyar forradalom elleni felvonulásának idején igyekezett a szlovák és magyar nemzeti mozgalom vezetőit kibékíteni egymással, Emlékirataiban említést tesz a két férfiú közös vonásairól. Frič Emlékiratai szerint Štúr egyik országgyűlési beszéde után Kossuth hozzálépett és kezét nyújtott neki : „Ne hagyja megfélemlíteni magát, mondta Kossuth, sőt ellenkezőleg, segítsen nekem az önző mágnásság hatalmának letörésében és meggyőződik róla, hogy ugyanúgy a szívemen viselem az Ön nemzete sorsát is, mint a magyarét, akiknek sorsán csak kéz a kézben harcolva segíthetünk.” A közös út lehetőségei a vezető rétegek nacionalista szvenvedélieinek heves viharában tragikusnak megemmisültek, ezt a császári udvar : „Inter duos litigantes tertius gaudet haeres” programja segítette elő.

*

Štúrnak és munkatársainak a szlovák életben sok olyan dolgot kellett saját maguknak megalkotniuk, melyeket Kossuth és harcostársai már készen találtak és amelyek Štúrnak a szlovák közélet magasabb színvonalra való emelése iránti törekvéseit kétségtelenül meghatározták. Ide tartozik elsősorban a pozsonyi liceumban végzett tevékenysége, mely az öntudatos nemzeti értelmiség nevelésének központjává lett, akiket demokratikus gondolatok lelkesítettek s amelyből olyan költői egyéniségek kerültek ki, mint Samo Chalupka, Janko Král', aki közel állt Petőfi köréhez ; Andrej Braxatoris-Sládkovič ; a népregegyűjtők : August Horislav Škultéty, Pavol Dobšínský, Ján Kalinčiak, az író ; Ján Francisci, Daniel Lichard ; a korán elhunyt tehetséges költő, drámai teoretikus és történész : Mikuláš Dohnány és sokan

¹⁰ Slovenskje Národňje Novini (Szlovák Nemzeti Újság). II. évf., 94—96. sz.

¹¹ J. M. Hurban : Ludovít Štúr. Martin, 1944. III. köt. 164. l.

mások, akik megteremtették a nemzeti irodalmat és kultúrát, megszabadították a latinizáló klasszicizmus béklyóitól, népies irányba terelték és európai forradalmi romantizmussal telítették. Elsősorban a nemzeti egység gondolata volt az, melynek Štúr és munkatársai nevelői, tudományos, publicista és irodalmi tevékenységüket alárendelték. A nemzeti egység gondolatának megteremtése Štúr és munkatársai legkiválóbb tettének: a szlovák nyelv irodalmi nyelvvé tételének lett kiinduló pontja. Staněk cseh demokratának 1844. június 19-én írt levelében a szlovák nyelv irodalmi nyelvvé tételének motívumait magyarázza. Ezek éles szemrehányásokat váltottak ki a cseh konzervatív körökben és a szláv világ olyan tekintélyei között is, mint Ján Kollár, aki ebben a tétben a cseh nemzettől és kultúrájától való elszakadást látta s éppen ezért Štúrt törekvései miatt szakadárnak nevezte. „Mi a szlovák nyelvhez nem azért folyamodunk, mert elhidegültünk cseh testvérünktől — írja Štúr — hanem azért, mert benne látjuk szétszóródott népünk szellemi buzdításának és összefogásra serkentésének egyik fő eszközét, mert benne látjuk a szláv kölcsönösség az előbbinél fényesebb, tündöklőbb csillagának feljöttét, melyet még fekete pontok és vonalak fednek el, mert ez erős, kifejezésteljes, életrevaló nyelvjárás, amilyenre a mi ifjú és — ahogy mi mondjuk, — üde szellemünknek szüksége van.”¹² Az irodalmi nyelvért vívott harc Štúr törekvéseiben egybeolvadt a feudalizmus elleni küzdelemmel, a nép felé való fordulással, az irodalom nemzeti jellegűvé való formálására irányuló törekvéssel. Ez az irodalom már nem korlátozódik többé a műveltek szűk körére, hanem hozzáférhetővé lesz a széles rétegek számára, nemzetébresztő feladatot fog betölteni, lelkesíteni fog, feltárja a nemzet hibáit és jó példát fog mutatni. Štúr tettét, mellyel a szlovák nyelvet irodalmi nyelvvé emelte, Révai szavainak szellemében fogjuk fel mi is, aki megállapította, hogy: „A magyar nyelvért való harc kiinduló pontja volt a feudalizmus elleni küzdelemnek, *kezdeti formája* a nemzet polgári egységéért, a nemesség és a jobbagység feudális, rendi „elkülönözése” ellen folytatott harcnak”.¹³ Hogy mit jelentett a szlovák nyelv irodalmi nyelvvé tétele a nemzeti kultúra fejlődése szempontjából, azt szemléltetően mutatják a Štúr köréhez tartozó tehetséges költők művei, melyek népünk nyelvén olyan műveket teremtettek, mint Chalupka Énekei, Sládkovič Detvan-ja és Mariná-ja, Král Balladái és mély gondolatokkal telített versei, Botto: Jánošík halála, Ján Kalinčiak prózája és az írók egész sorának hasonló alkotásai.

*

Irodalomtörténetünk még keveset tett annak az érdekében, hogy a szlovák irodalom szláv irodalmakkal való kapcsolataival mellett, a magyar irodalommal való kapcsolatait is bemutassa. De annyi bizonyos, hogy még a felületes szemlélő is megállapíthatja a gondolat, forma- és a témabeli rokonságot. Ugyanazokat a merész forradalmi gondolatokat, melyeket Kölcsey, Vörösmarty, Arany és Petőfi költészetében megcsodálunk, a Štúr körül csoportosuló költők műveiben is megtaláljuk. Ugyanazokat a történelmi alakokat, akik a magyar társadalom haladó erőinek egykori harcában kiemelkedő szerepet játszottak, a magyar és a szlovák költészet egyformán megénekelte: Zrínyi Miklóst, Csák Mátét, Mátyás királyt stb. A növekvő nacionalizmus idején ennek a költészetnek az a vonás szabta meg különleges helyét, hogy nem találjuk benne a nemzetiségi ellenségeskedés nyomát sem, a nép feletti uralomra törő osztályok és rétegek harca fölé emelkedve egybehangzik a költők hangja, akik őszintén kívánják a békeszerető és egyenjogú nemzetek közötti kapcsolatokat. Petőfi forradalmi helyzet-felismeréséhez: „Magyar szabadság — világszabadság!” — harmonikusan kapcsolódik Janko Král’ szenvedélyes verse:

¹² Ludovít Štúr: *Listy (Levelek)*. I. köt., Bratislava, 1955.

¹³ Révai József: *Marxizmus, népiesség, magyarság*. 13. l.

Ne hívjátok nemzetiségnek
vágyainkat, tetteinket,
mert az eljövendő-jövő
mint bolondokat kinevet!

Arany Toldija ugyanúgy a nemes, bátor lélek és a nemzeti hősiesség megtestesítője, mint Sládkovič Martinja a Detvan című epikus költeményben. Amikor Petőfi a kutyák szolgálai sorsát az üldözésnek kitett farkasok szabad életével hasonlítja össze, az az erkölcsi magaslat, amelyről az úri felfuvalkodottság és üresség dohos voltát ostorozza, szerves összefüggésben van a harcos kritikával, mely saját kora hibái ellen irányul ugyanúgy, ahogy ezt Štúrnál is, de különösen Janko Král'nál látjuk. Ez utóbbi a közügyek állapota miatt búsul, akárcsak előbb a magyar költészetben Kőlcsey és a magányba vonul a szemrehányások és marcangoló önvádak sokasága előtt: „Minek jöttem én mint élő a halottak közé?” amikor „nemzetiségünk szétszórva s átok fekszik rajta”. A forradalom látomása még annak legyőzése után sem hagyta el azt a nyugtalan lelket, amikor a népek tavasza után — melyet ő és társai az 1848-as forradalmi évben láttak — a meddőség és némaság évei következtek. „A Szó” című versében, melyet az 1860-as októberi dekrétum kiadása után írt, s amely szerint az uralkodó a történelmi országgyűlések elismerését ígerte és a nemzetnek a birodalomban való egyenlőségét hangoztatta, a kiábrándult forradalmi költő az ilyen kijelentések hamisságára figyelmeztet:

Mondta holló a hollónak,
Tovább is csipkedni fognak,
Ígérettel hitegettek,
Nem hiszünk, csak a tetteknek.

S a továbbiakban egész költészetének krédóját mondja ki:

Horvát, magyar testvéreink,
kapják is meg, mi jár nekik;
jogsértést már nem akarunk,
mind egyforma urak vagyunk.

*

Štúrnak és nemzedékének a helyzete a még elmaradt és fejletlen szlovák életben még jobban hangsúlyozza a társadalmi és kulturális haladásért folytatott harcuk drámai jellegét. Ha az irodalmat arra a színvonalra akarják emelni, mint a szomszédos nemzeteké, harcolniuk kell az irodalmi nyelvért. Ha gazdasági, politikai és kulturális reformokkal akarnak a nemzet elé lépni, folyóiratért kell küzdeniük. Ha könyveket kívánnak kiadni, először a Tatrín egyeletet kell megalapítaniuk, melyet azonban a hatóság nem engedélyez: Ha a gyakorlati feladatok megvalósítására akarnak áttérni, melyekkel egyesítenék a „szétszórt nemzedéket” és megszabadítanák az „átoktól”, meg kell kezdeniük az iskolákban a diákegyletek, az anti-alkoholista egyletek, vasárnapi iskolák szervezését, iparosokat és parasztokat természettudományokra s történelemre kell tanítaniuk, a nemzet múltjával kell megismertetni őket, melyről a nemzet eddig semmit sem tud. Tevékenységük jellege nemzetébresztő munkára emlékeztet, de csúcspontjain a magyar márciusi ifjúság forradalmi pátoszának színvonalán és az Ifjú Németország, Ifjú Olaszország és Ifjú Lengyelország polgári forradalmi szervezeteinek színvonalán van. Magyarország és nevezetesen Szlovákia elmaradottsága és azon gondolatok közé, melyek az emlékeztető 1848-as évben a nemzeteket megmozdították, illeszkedik be a nép iránti őszinte odaadással végzett tevékenységük, a földesurak elleni plebejus álláspontjuk,

de hibáik és tévedéseik is, melyeket a magyar forradalom leverése után maguk is keserűen ismertek fel, de pontosabban, mint a későbbi idők nacionalista történései.

A viszonyok fejletlensége okozta, hogy nem érték el a forradalmárok színvonalát, akik már tettekre változtatták ideológiai és irodalmi elméleteiket, a barrikádokra léptek és a forradalmi nép élére álltak. De ha ilyen alkalom adódott, kihasználták. Windischgrätz Prágát bombázó és a felkelő prágai népet kegyetlenül mészárló katonasága ellen fegyverrel a kezükben barrikádra léptek. S amikor kitépték a kezükből a fegyvert, újból tollat ragadtak, mellyel befejezték azt, amit karddal nem tudtak kivívni. Aktív harcosok akartak lenni, de előbb nemzetébresztő költőknek és nyelvtudósoknak kellett lenniök. Többségükben teológusok voltak, de azt hirdették, hogy a szlovák életet nem szabad csak a templomra korlátozni... A Bastillet akarták megdönteni, de előbb az előítéleteket és a középkori felépítmény sötétségét, a vallási alázat, az egyház és a világi hatalom iránti szófogadás szellemét kellett megdönteniök. Ők voltak az elsők, akik a nemzetnek szentelt szolgálat intenzív életéből eredő szenvedélyt a költészetbe ültették át. Költészetükben a szerelmet a hazaszeretettel kötötték össze, a hazaszeretetet pedig az egész emberiség szeretetével. Ezért ma is a szlovák nép erkölcsi felkészültségének támaszai és szilárd alkotórészei. A föl a tragikus ellentmondás fölé, amely őket arra az oldalra kényszerítette, amelyet gyűlöltek, mint a szabad nép mai történelmének élő záloga, a nagy tettekre való áldozatkészségük, plebejus demokratizmusuk, művelt nemzet nevelésére irányuló igyekezetük — mely az ellenség előtt nem hajt fejet — nagy művészetük — mely a szlovák ember legnemesebb gondolataiból és vágyaiból táplálkozott — szorgalmuk és munkaszeretetük, az igazság és szépség iránti természetes ösztönük kiemelkedik. A nagy szláv birodalomról való megvalósíthatatlan látomásuk fölé — melyben nem lesznek elnyomott nemzetek, melyben azok a harmonikus kapcsolatok fognak uralkodni, melyeket romantikusan idéztek fel az ősrégi történelmi időkben a jelenkorban —, mint élő zálog ömlik át gondolkodásunkba, humanizmusuk, a jövőbe, az emberbe vetett hitük, melyről vallották, hogy egyszer majd elismerik mindazt, ami nemes és fennkölt, ami őket a közügyekről való gondoskodásra serkentette. Rájuk is vonatkozik az, amit Král' önmagáról írt :

Sötét éjnek vagy fénypontja
s nem elemem áldozatja,
lámpa az elfeledt házba',
az elfeledt sírnak bokra.
Idők múltán sírok nyílnak,
erdők, mezők szólni fognak
és téged örök időkre
vésnek emlékezetükbe.

Világítótornyok voltak az éj sötétjében és azok maradtak még ma a napfölkelte után is. A szabad szlovák nép büszkén vallotta magáénak műveiket, értékeit átmentette a rabság, a szlovák erdőn-mezőn vívott véres harcok évszázadán át a mába, megtisztította a koruk okozta hibáktól és tévedésektől, s szocialista tartalommal telítette.

Sziklay László barátom könyvében találunk egy helyet, ahol Gáspár Imre — az elfelejtett századvégi magyar író — visszaemlékezését idézi az öregedő Sládkovičsal való találkozásáról : „A költő az udvarban fogadott — az illatos hársfa alatt ült, a napsugár koszorút font feje köré. Félttem, hogy esetleg költői elmélyülésében zavartam meg.

Szavamra, hogy ebből az alkalomból köszönöm neki a fényt, amely az ő költői dicsőségéből nekem is jutott, ezekkel a szavakkal válaszolt : „A szlovák költőnek nincsen dicsősége!”

Ó, nagy férfiú — folytatja Gáspár — mégiscsak dolgoztál éjjel és nappal, mégiscsak tudtad, hogy ha ma el is marad a dicsőség, lehet, hogy már síremléked alatt, egyszer mégiscsak eljön s a megtagadott koszorú helyett — arra százat tesz majd.”

Ez az ünnepi irodalmi est is a Štúr-korszak költői alkotásainak szentelt koszorúja. Nem is a sírra helyezett koszorú, hanem az elismerés, a dicsőséget elért élő mű elismerésének szimbóluma. De több is, mint a magyar és csehszlovák nép mai kapcsolatainak jelképe. A közös sors törvényszerűségeinek kifejezésre juttatása, mely már régóta meghatározta nemzeteink közös történelmét, azoknak az ellentmondásoknak és sajátságoknak ellenére, melyekből az újjászülető ifjú erő, a feltétlen szabadság és nemzeteink igazság és szépség iránti természetes ösztöne nőtt ki, mely életünk törvényévé lett.

BENEDEK MARCELL

NAPLÓMAT OLVASOM*

„Elhatároztam, hogy író leszek!”

1893 karácsonyán. Elhatároztam, hogy író leszek! . . .

Tudom, hogy vakmerő elhatározás ez egy 3. elemistától, akit még ősszel (éppen 8. szül. napján) összeszidott a házitanítója (Földes bácsi, Édesapának volt iskolatársa és most segéd-szerkesztője a *Nemzeti Iskolá*-nál; otthon tanít, csak jövőre fognak iskolába járattni), szóval összeszidott, mert az összes füzetemre és könyveimre csúnya macskakaparással írtam rá a nevemet, mert azt gondoltam, hogy egy 3. el. oszt. tanuló már írhat olyan csúnyán, mint a felnőttek. Emlékszem, Földes bácsi azt mondta: ne csúnyán akarj írni, ha olyan nagy legény vagy, próbálj olyan szépen írni, mint apád! Nem értettem meg mindjárt, mert Édesapa írása nem csúnya ugyan, de mégsem olyan, mint egy szépírás-minta. De gondolkoztam és most már értem, hogy nem az írás külalakjáról beszélt. Nem is a helyesírásról, ámbár az nagyon fontos. Büszke vagyok a helyesírásomra. Amikor az 1. elemiből magánvizsgáztam, az igazgató úr, meg az iskolaszéki tag előtt, és Édesapa is ott volt, az igazgató úr az ölébe vett és úgy kérdezett. Aztán leültettek az asztalhoz és diktáltak nekem. Amikor az igazgató úr elolvasta, csudálkozva kiáltott fel: Soha életemben nem láttam 1. el. isk. tanulót, aki egyetlen helyesírás hibát sem ejt! Azóta is vigyázok a helyesírásra!

De ne hidd, kedves olvasóm, hogy csak ennyi közöm van az irodalomhoz. Amikor Földes bácsi elvitt a Történelmi Képtárba és elmagyarázta a képek tartalmát, pl. Mátyás király legyőzi Holubárt, vagy Dobozy Mihály és hitvese stb., én ezekből mind elbeszélést írtam. Nagyon kíváncsi vagyok, más elemisták is szoktak-e így írni. Sajnos, nem ismerek egyet sem. Szeretnék is már iskolába járni, de eddig nem engedtek, mert olyan vékony vagyok és annyit betegeskedem. Mondogatják, hogy háromszor mentettek ki a halál torkából.

Hát ez az oka annak, hogy nem adtak iskolába és nem is igen ismerek más gyereket, mint a testvéreimet. Nagyon szeretjük egymást, ámbár én egy kicsit irigykedem rájuk, ők mind olyan jól alszanak, én meg annyit gondolkozom mindig elalvás előtt! Öten vagyunk, de a két kicsi, Loli és Elek (Szipitykó) még nem számít. Jancsi ötnegyed évvel fiatalabb nálam, Mariska meg űtána egy évvel következett. Őt Aranyvirágnak keresztelte el Édesapa, gyönyörű szőke haja miatt. Nekem is van melléknevem, de nem olyan költői. Engem Lajbina neveznek Édesapa íróbarátai, mert őt Zekének becézték, amikor székely kabátjában közéjük került, s ez volt írói álneve is. Azt mondták, hogy a Zeke fia csak Lajbi lehet.

Édesapa sokszor magával visz, ha kiadóknál vagy szerkesztőségekbe van dolga. Sok híres író ismerek már és mind nagyon kedvesek voltak hozzám. Egyszer az Athenaeum épü-

* Ezen a címen készül Benedek Marcell önéletrajza, amelynek irodalomtörténeti érdekű részeitől alább szemelvényeket adunk. Az önéletrajz formája iktív napló az író nyolc éves korától (1893) szülei haláláig (1929). Minden esztendő anyagához reflexiók fűződnek 1953–55-ből: ezek részben visszatekintő önbírálatot adnak, részben pedig, szabad asszociációk segítségével, időrend nélkül, a legutóbbi napokig elmondják az író életét. A szerk.